

⁶ Adolf Strauss: *Die Bulgaren* 379–398. I.

egyre gyarapodnak. Lenhossék e kérdés megoldásának kulcsát Magyarországon keresi, — Bartucz is összefüggést lát hazánkban a kutyafejű király mondái és a mesterséges koponyatorzítás gyakorisága között.⁷

Az elnevezésből kifolyólag a monda természetesen kutya tulajdonságokkal és attribútumokkal színez. Egyik monda szerint szájuk kutyamódra megnyult; az ellenséget már messziről megszagolják, támadás előtt ugatnak, — utóbbi megjegyzésre lán az idegen nyelv csatakiáltása is adhatott okot.

Lássuk e mondákat közelebbről.

I. A) csoport.

1. A kutyafejűek királyának származását a következőképpen mesélik: Egy ajdik (óriás) királyleány születésénél a jós istennők rosszat jövendöltek. Beteljesült, mert az elvetemült leánynak kutyaferjtől félig ember, félig kutya gyermeke született. Nagyapja a gyermeket nem akarta megölni, de elűzte, mire ez délre vándorolt a rothadt tengerig (lagunák?), hol hozzá hasonló lények laktak. Ezekkel hazájára tört s a Svetsko mezőn álló szülővárosát földig lerombolta. Kegyetlenségét a velencei szlovénekkal is érezte.⁸

2. Egy zagradaí vitéznek a király a knéz-i (hercegi) méltóságot adományozta, mert nemcsak a vidék farkasait irtotta ki, hanem a kutyafejűek ellen is hőiesen harcolt.⁹

3. A kutyafejűek egyszer gyilkolva-gyújtogatva törtek alsó Krajnába s üldöztek egy Jost nevű gazdag embert s annak feleségét. Ezek barlangba menekültek, hová az ellenség is követte őket. Josték egy titkos úton kimenekültek, s eltorlaszolták a barlang bejáratát s az ellenség bentrekedt. Ördítésük manap is hallatszik.¹⁰

4. Nem messze Dobravától, két szikla közti fennsíkban a pogány korban óriások laktak. Két szép óriás leányról a kilenc tengeren túl lakó kutyafejűek királyja is hallott. Meg akarta őket szerezni, azért pusztítva, rabolva betört. Csata előtt vitézei ugatásszerű hangokat hallattak. Az apaóriást feldarabolták, de leányai a hegyekbe menekültek, hová lovaikon nem bírták őket követni. Az ellenség elvonulása után a leányok egy völgyben letelepedtek, s a lakókat földművelésre, s gyógyfűvek használatára oktatták. Mikor az egy istent hirdető a vidéken térítették, megmaradtak, s meghaltak régi hitükben. Az említett két szikla alatt vannak eltemelve.¹¹

5. A Murántúli vidéken egykor kutyafejűek éltek, kicsinyek, de nagyon erősek voltak, szájuk kutyamódra megnyult. Keresztényeket vásároltak vagy raboltak, kiket azután megkínzóztak. Egy ily kínzásból való csodálatos menekülés emlékét őrzi ama lánc, mely a brezjei Szűz ollárképe mögött látható.¹²

6. Podgorjában (szlovénekkal határos horvát terület) is ismerik a kutyafejűeket. Királyuk ördögi származású¹³ kutyafejű és kecskelábú volt. Seregével Podgorjában pusztított, hol nem bírták legyőzni. Egy szentéletű püspök azonban keresztet tartott elébe, s őt, valamint a segítségükre jött ördögöket elűzte. (Leo pápa emléke?) Erre a horvátok leverték őket, a királyt és kincseit

⁷ Természettudományi Közlemények 1928. évf. 436. l. A Herefordi térképen (1276—1283), mely egy régebbi, a Beatus-féle térkép után készült, a kutyafejűek birodalma Lengyelország. Kath. Szemle. 1938. 467. l. Nem érdektelen, hogy a kínaiak kutyafejűekkel jelölik a hunokat (Hermann Antal berlini tanár szíves közlése)

⁸ Kelemina: 329. l.

⁹ U. o. 240. l.

¹⁰ U. o. 331. l.

¹¹ U. o. 332. l.

¹² U. o. 334. l.

¹³ Jordanes a hunokat elűzőtt javasasszonyok és tisztátalan lelkek ivadékaiknak tartja, l. Márki: A középkor főbb krónikásai a magyar honfoglalás koráig, 15. l.

a Velebitbe rejtették. Mivel a kincseken átok nyugszik, azok eltulajdonítása az ember lelki üdvébe kerülne, — senki sem nyúl hozzájuk. A kincsés akna felett keresztet emeltek, míg ez áll, a király nem bír felkelni és a lakosságot nem fenyegeti veszély.¹⁴

A németajkú területről származó mondákban nem találjuk a kutyafejű elnevezést, mitológiai vonatkozás azonban itt is akad.

7. Peggau (Stájerország) vidékén a betörő hunok üldöztek egy gazdag házaspárt, kik előlük a Devinskok szikláról a Murába ugrottak. A hullámok azonban sértetlenül a túlsó partra vetették őket s szerencsésen megmenekültek.¹⁵

A menekülő leány halálugrásának motívuma ismételten fordul elő.¹⁶

8. Hun betörés emlékét számos kisebb monda őrzi. Ilyenek: a) Wallsee (Alsó-Ausztria) vidékén találták s Lokinak égették el ama keresztet, melyet a hullámok arra sodortak, mikor a hunok feldúlták a lorch-i zárdát.¹⁷ b) A Vend keresztet ama helyen emelték, hol a hunok elől menekülő szlovének elrejtették kincseiket.¹⁸ c) A hunok elől menekülő lakók a Szent János templom ereklyéit a San Giovanni di Tubán (Timanov partján) rejtették el.¹⁹ d) Az Aquileja melletti Barbani Sz. Mária templom keletkezése,²⁰ valamint Steina-kirchen alapítása is hun belörés emlékét őrzi.²¹

A bajor mondákban a magyarok emlékét is a hunokra ruházták.²²

9. Szent Wolfgang (élt X. században) a Regensburg és Salzburg közti vidékről elindult, hogy az elesett hunokat eltemesse.

10. A Lech mezőn a németek Gunzeli vezérüknek hatalmas tumulust emeltek, ki a hunok elleni támadást megnyitotta, s ott elesett.

11. Attilát Augsburgnál egy óriásnő ijesztette vissza.

12. A wessebruni zárda lakói a hunok közeledtek harangba rejtették a zárda kincseit, s a jelenlegi plébánia templom mellett elásták, hol vad-disznók feldúlták.

I. B) csoport.

Az Attila nevével kapcsolatos mondák is, az olasz vagy a gall hadjárat emlékét őrzik. Felette élénk a nagy hun király emléke Friaulban.

Csaknem minden faluban mesélnek Attiláról. Grádóban, melynek lakói 453-ban a hunok elől menekültek s itt letelepedtek, gonosz emberről még ma is mondják: ez egy Attila, Isten ostora. Jöttét fákat kidöntő és a termékeny országot sivárrá változtató vihar jelezte.²³

Több szlovén mondában kísérteties és mitikus vonások fűződnek hozzá, hirtelen halálának s temetésének emléke is fennmaradt.

A reá vonatkozó mondák a következők:

13. Gradisce vidékén Kocián gróf vára állott, melyet Attila hajnali támadás alkalmával hirtelen bevett. A gróf és felesége ágyukból kiugorva rejtett helyre menekültek. Attilának feltűnt, hogy a bontott ágyak melegek, megkereste s agyonütötte őket. Azután a várba költözött, hol haláláig lakott. A Mura és Dráva közt, hármás, arany, ezüst és vaskoporsóban eltemették. A szertartást végzőket megölték, hogy senki se tudja a helyet. A vár romjai közt kísértetek járnak.²⁴

¹⁴ Kelemina: 335. l.

¹⁵ Hans von der Sann: Sagen aus der grünen Mark 5. l. és Kelemina 358. l.

¹⁶ Graber: 437. l.

¹⁷ Josef Pöttinger: Niederösterreichische Volkssagen 192. l.

¹⁸ Graber: 133. l.

¹⁹ Anton Maillly: Sagen aus Friaul und den Julischen Alpen, 70. l.

²⁰ U. o. 78. l.

²¹ Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képben I. k. 579. l.

²² Professor dr. Sepp: Altbairischer Sagenschatz 546, 451, 50. és 402. l.

²³ Maillly: 108. l.

²⁴ Kelemina: 355. l.

14. Egy friauli monda szerint Attila sírja vagy az Isonzóban, vagy Aquilejánál van, az ismert hármaskoporsóban.²⁵

15. Attila favára egy Gradisce melletti dombon, a Sutjov berekben állott. Itt is halt meg s egy dombon, három tölgy tövében temették el, de lelke nem talál nyugalmat. Nappal zöld ruhában, vadásznak öltözve bejárja a vidéket. Fekete sapkájának ernyője erősen fénylik, hogy senki se nézhessen sokáig rá.²⁶

16. Attila Tolmein vidékén leromboltatta a várakat, templomokat, Čedalet (Civdale) és Oglejt (Aquileja). A čedali szlovén királyné népével a landrói barlangba menekült, hol magukat elsáncolták. Éjjel-nappal kenyeret dagasztott katonáinak. Majd egy zsák gabonát szóratott az ostromló hunok közé, üzenvén: ha annyi esztendeig is ostromolják őket, ahány búzaszem van a zsákban, mégsem bírják őket kiéheztetni. Erre a hunok elvonultak.²⁷

17. Aquileja ostrománál Attila párbajt vívott Manapó királlyal és Foreste herceggel; csapatai már fel akartak hagyni a vár ostromával, mikor a király a menekülő golyákra figyelmeztette őket s új rohammal, nagy kegyetlenséggel be is vette. Ekkor menekült előle a halálba két előkelő nővér: Digna és Honóra. Több lakos pedig a bevétel előtti éjjel, fekete ruhában a gradói laguna szigetekre menekült, de kincseiket egy kifalazott akna kútba rejtették, melyet erős csapóajtóval láttak el. A kutat építő rabszolgákat, — árulás elkerülése végett — a Natisone folyóba ölték. Attila hiába kereste a kincseket, melyek után manap is kutatnak. Ennek emléke annyira élénk, hogy vételszerződéseknél manap is gyakran hozzáfűzik: „a földet, az aranykút megtalálása fenntartásával adom el.”²⁸

18. Aquileja ostromát Attila az udinei várhegyről intézte, melyet katonái, parancsára sisakjukban hordott földből emeltek.²⁹

19. A galliai hadjárat alkalmával Attila a Brenner hágón vonult át. A vidéken óriás-rablók tanyáztak, kiket Attila kiirtott s a vidéket felperzselt. Innen a hágó neve — (brennen = égni).³⁰

20. Attila kardját csak egy mondában említik. Az osztrák területen lakó gótok hadistene birtokában rendkívül kemény és éles kard volt, melyet Vulkán kovácsolt; ez a kard később Attiláé lett.³¹

Feltűnő, hogy a Duna-menti mondáknál nem akadunk a Nibelung-ének emlékére, ami amellet szól, hogy az ide lokalizált mondák nem itt keletkeztek s hogy a költők alkotásai nem vertek a népben mélyebb gyökeret. A népmonda hősei közelebb állnak gyakran a valósághoz, mint a költők alkotásai (pl. a Nibelung-éneknek Attilája), hiszen történelmi benyomások alapján keletkeztek, melyeket a nép, felfogásának megfelelően átformált.

II. A) csoport.

A magyarokat gyakran a kalandos hadjáratok és portyázásokból kifolyólag említik. Szinte térképen követhetjük a betörésekkel kapcsolatos mondák útját a Duna völgyében, Bajorországban, sőt Svájcban is.

Több mondában itt is név felcserélés van, mert sok osztrák mondában a magyarok elleni küzdelmek Nagy Károly nevével kapcsolatosak, ki tudvalevőleg az avar küzdelmek hőse.

E mondák a következők:

²⁵ Mailly : 109. l.

²⁶ Kelemina : 336. l.

²⁷ Kelemina : 337. l. és Mailly 109. l.

²⁸ Mailly : 109. l.

²⁹ U. o. 109. l.

³⁰ Ignatz Zingerle : Sagen aus Tirol 538. l.

³¹ Franz Kissling : Frau Saga im Niederösterreichischen Waldviertel IV. k. 54. l.

21. Mielőtt Nagy Károly a magyarok ellen indult, Baden mellett keresztel jelölt meg egy tölgyfát, melynél egykor a pogányok áldoztak.³²

22. Baden mellett Schildbachnál (Vértes patak) Nagy Károly legyőzte a magyarokat s kiharcolta őket az országból.³³

23. Baden mellett egy fába foglalt kőasztal van, ennél mondtak ítéletet a magyarok felett.³⁴

24. Egy császár Németországból öt ízben jött Baden felé, ahol tábort ütött, s országa védelmére öt várat emelt, melyekből a Kismartonból támadó magyarokat visszaverte.³⁵

25. A magyarok bevették Merkenstein várát. A császár hiába ostromolta, azért ki akarta őket éhezteni. De a jókedű magyarok gúnydalokat énekeltek s friss csontokkal dobálták őket. Egyszer pedig egy dézsa élő halat öntöttek rájuk, erre az ellenség azt gondolta, hogy a magyarok az ördöggel cimborálnak, s elvonultak.³⁶

26. A mai Melk helyén, a magyarok erős várat, Eisenburgot emeltek, melyben a lechmezei csata után Gizzo (Géza ?) fejedelmük örködött a Magyarországra vezető útra. Nagy Ottó megtámadta s egy, a várban tartózkodó leány kedvesének, egy német apródnak éjjel kinyitotta a vár kapuját, mire a németek is bejöttek, s Gizzo fejedelmet embereivel agyonütöttek.³⁷

27. Mikor a magyarok betörték Augsburgba, Uodalrich püspök az oltáránál maga köré fektette a csecsemőket. Ezek sírása és az anyák jajveszékelése elűzte a magyarokat.³⁸

28. Az Ottó idejében (955) betörő magyarok kövélkezően dicsekedtek: annyi lovasuk van, hogy lovaik a német folyókat és tavakat kiússzák, a városokat eltiporják. Hacsak az ég nem szakad rájuk, vagy a föld nem süllyed el velük, semmi egyéb nem tartóztathatja fel őket.³⁹

A szentgallen-i betörés emléke is élénk, valószínűleg Scheffel regénye (Eckehard) alapján újult fel.

29. A magyarok ostromolták s elpusztították Solothurnt (Svájc). A polgárok egy része a Sanct-Stefan temetőbe menekült, s ott ellenálltak. A küzdelem éjfélig tartott s ekkor a temető halottai is felkeltek s küzdöttek a magyarok ellen, úgy, hogy azok ijedve menekültek.⁴⁰

30. A vorarlbergi Alt-Ems várát Henrik gróf akkor alapította, mikor családjával a betörő magyarok elől menekült.⁴¹

31. A magyarok 916. évi betörése emlékét őrzi Ulrik argengau-i gróf mondája, aki magyar fogságba esett, 4 év múlva, — mint koldús visszajött s felesége alamizsna osztogatás közben felismerte.⁴²

A délnyugati felé irányuló kalandozások emléke is megmaradt.

32. A betörő magyarok Friesach közelében két kútnál táboroztak és a Wissnitz patakban italták lovaikat. Ratold Karantán herceg nem merte őket megtámadni. Nagyszombat éjjelén azonban megjelent neki Szent Vid, s támadást tanácsolt. A hercegnek sikerült a magyarokat a Gurk és Wissnitz szakadékába szorítani és a Glan és Mühlbach egyesülésénél döntő győzelmet arattak fölöttük, melynek emlékét a szent Vid templom őrzi, mely körül rövidesen helység is alakult. (St. Vid an der Glan)⁴³

Az árpád-kori királyok korára a következő mondák vonatkoznak :

³² ³³ ³⁴ és ³⁵ Carl Calliano: Niederösterreichischer Sagenschatz 127—130. l.

³⁶ U. o. 111. l.

³⁷ Dr. Hans Plöckinger: Sagen aus der Wachau 11. l.

³⁸ Karl Wehrhan: Die deutsche Sage des Mittelalters 2. Hälfte 37. l.

³⁹ U. o. 35. l.

⁴⁰ Sepp: 561. l.

⁴¹ Dr. Andreas Ulmer: Rund um Voralberger Gotteshäuser 38. l.

⁴² Dr. F. J. Vonbun: Die Sagen Voralbergs 87. l.

⁴³ Graber: 532. l.

33. Szent Colomanust térítőúttján kémnek tartották. Megöllék, s Melkben eltemették. Holltesténél számos csoda történt, azért Szent István nagyon szerette volna a szent testét Magyarországra hozatni. De az osztrák örgróf csak akkor adta ki, mikor háború üzenéssel fenyegették. A szent testét hazánkban nagy örömmel fogadták, de a várt áldás helyett dögvész és éhínség tört ki. Szent István erre belátta jogtalanságát, s visszaküldte.⁴⁴

Mariabunn alapítása Gizella királyné nevéhez fűződik, aki Szent István halála után a Wiener Waldon át visszatért Bajorországba. Ülközben megbetegedett Badenbergi Adalbert udvarában. Seta közben egy alkalommal inni kívánt. Kiséréle egy közeli kútból vizet hozott számára s közben Szűz Mária és a Jézuska képére bukkantak. Gizella királyné pedig meggyógyult a víztől, s hálából kápolnát emelt eme helyen.⁴⁵

34. Mikor IV. Béla a tatárok elől menekült, a Baden melletti Königs-höhle-ben (Királybarlang) tartózkodott, melyet róla neveztek el így.⁴⁶

35. Imre király seregei 1199-ben Dél-Stíriában pusztítottak, Peltai Frigyes a német lovagokkal ép húsvét vasárnapján győzelmet aratott felettük. A helyet azóta Gross-sontagnak nevezték el. Itt volt a német lovagrend temploma és kórháza, a békekötés helyét pedig Friedau-nak (békéliget) hívják.⁴⁷

Kun-magyar betörés emlékét is őrzi két monda.

36. A magyarok és kunok betörték Ausztriába és számos foglyot ejtettek. Az osztrák lovagok egy völgyben utolérték őket, a magyarok szekérváral emeltek, de a foglyokat sikerült kiszabadítani, s a betörőket elűldözni, Horn-nál pedig ötszázat agyonütöttek.⁴⁸

37. A Feinfeld melletti Heidenteich-nál (pogánytó, Alsó-Ausztria, Kamp-völgye), a kunok és magyarok hercegükkel, Herzog vom Walde (Erdősi? Erdélyi?) betörték s pusztítva, rabolva vonultak a Mannhart hegyig. Itt Albrecht császár fia Rudolf az említett tó mellett győzelmet aratott felettük. Az altenburgi apát eltemettette a holtakat, vezérük sírkövét Feinfeldben még sokáig mutatták.⁴⁹

II. B) csoport.

Igen kedvelt mondahőssé lett a krajnai szlovéneknél és a karinthiai németeknél Mátyás király.

A szlovének úgyszólván kisajátítják, szerintük Mátyás szlovén törzsből származott és a szlovének királya volt, kit a nép a Gosposvetsko poljen (ahol régi időben a karinthiai hercegeket választották) választott.⁵⁰ Korát aranykor-nak hívják, aranypénzt veretett, jó uralkodó volt stb.

A mondák keletkezéséhez és elterjedésükhöz az a körülmény is hozzájárult, hogy a fekete sereg tíz évig Friesach vidékén táborozott.⁵¹

Mátyás a szlovéneknél nemcsak történelmi hős, hanem számos mitikus vonással is ékeskedik.⁵² A szlovén, friauli és karinthiai mondák 2 ciklusban foglal-koznak vele, ú. m. epikus dalaikban és a tulajdonképeni történelmi mondákban.

⁴⁴ Plöckinger: 14. l.

⁴⁵ Pöttinger: 105. l. Calliano is említi 212. l. s a kápolna viszontagságairól is tud, helyébe 1529-ben a törökök visszavonulása után kőtemplomot emeltek.

⁴⁶ Pöttinger: 275. l.

⁴⁷ Sann: 58. l.

⁴⁸ Franz Kissling: II. k. 2., 32. l.

⁴⁹ Pöttinger: 275. l. Kissling II. k. 31. l.

⁵⁰ Kelemina: 353. l.

⁵¹ Thomas Zedrosser: Die Stadt Friesach in Kärnten 38. l.

⁵² Kelemina: Bevezetés, 10. l.

Előbbieket Prém József⁵³ ismerlette, azért csak röviden sorolom azokat fel.

Ide tartozik:

38. Hunyadi János lakodalmá. Jankó vajda nem hívja meg lakodalmához leendő sógorát Szekol bánt (Székely János szlavoniai bán, aki 1448-ban elesett), de ez álrühában mégis elmegy, s három kemény próbát áll ki.

39. Mátyás feleségül veszi Alenkát,⁵⁴ kit a törökök elrabolnak, de Mátyás kalandok közt visszaszerzi. A dal bővelkedik tipikus monda motívumokban, ilyenek: a figyelemztető madárdal, gyűrűről való felismerés, patkófordítás stb.

40. A Szilágyi és Hajmási motívum is megvan.⁵⁵ A török fogságban sinylődő Mátyást a szultán leánya csellel kiszabadítja, elmenekülnek. Mikor Magyarországra érnek, Mátyás hálából eljegyezi öccsének.

A prózai mondák nagy része a Messiást váró mondák csoportjába tartozik és a Kiffhäuser mondák hatását mutatja. E hatást Heller ama körülménynek tulajdonítja, hogy a szlovén lakta területek Mátyás korában nagyrészt a salzburgi érsek alá tartoztak. Salzburg pedig a német Kaisersage otthona.⁵⁶

E mondák a következők:

41. Mátyás uralkodásakor még igen sok vadállat volt. Ezért a király megparancsolta katonáinak, irtsák ki az erdőket. Mikor a Szent hegyhez (Sveta gora) értek, melynek aljában forrás fakadt, katonái nem merték a fákát kivágni, mert ott világ (tündérek) laktak. Erre a király maga ütötte fejszéjét egy fenyőbe, de nem bírta visszahúzni, a hegyről pedig mennydörgészerű hang hallatszott: „Jaj neked Mátyás király!” A hegy megnyílt s a királyt harcosaival együtt elzárta, azóta a hegy belsejében alusznak. Minden száz esztendőben egy madár repül a hegy körül, melyre a király felfigyel. Ha a törökök elfoglalják az országot s a zürzavar eléri tetőpontját, a madár szomorúan s olyan hangosan énekel, hogy mindnyájan felébrednek s a tündérek diadalra segítik Mátyást.⁵⁷

42. Mátyás a Triglav, a Pečic vagy a Petzenben alszik, míg szakálta háromszor vagy kilencszer körüljárta a király melletti kőasztalt, csak azután ébred fel. A barlang előtt hársfa, mely karácsonykor nyílik, azután elszárad. Ha a király majd egyszer Szent György napján felébred, s pajzsát a fára akasztja, az ismét kizöldül, s aranykor virrad az országra.⁵⁸

43. A monda egyik változatában a király egy magas hegy belsejében fevő teremben alszik, melynek mennyezetéről kard csüng. A kardról vér csöpög egy medencébe, ha ez megtelik, felébred a király.⁵⁹ (Wippach, Görz vidéke)

44. Egy tolmeini változat szerint hatalmas vasoszlop tartja a termet. E

⁵³ Mátyás király emlékkönyv, Márki L. szerkesztésében: Mátyás király a krajnai népköltészetben 236. l.

⁵⁴ Alenka v. Alenica mitikus lény, a Hajnalpír leánya, kit a tündérek (rojenicek) aranybölcsőben ringattak. Nem halt meg, hanem igazi hazáiba, az aranyfelhőkbe szállott vissza. (Scheinigg: Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és Képen VI. k. 338. és 389. l.) A mondát prózai foglalatban Kelemina (47. l. 6. sz.) variálva következőképen jegyezte fel: Mátyás egy vilába és egy parasztlányba szeretett. Azért a vila megharagudott s altatót kevert a király borába s ezért addig kell aludnia, míg a tündér akarja. A tündér (itt is a Hajnalpír leánya) felhő alakjában felszállt s csak akkor jön vissza ismét a földre, mikor a parasztlány családja kihalt, ismét felesége lesz a királynak s boldog idők következnek. Érdekes e mondában a király alvása, nem mint a legtöbbben, a kiffhäuseri monda hatása.

⁵⁵ L. Irodalomtörténeti Közlemények 1915. évf.

⁵⁶ Heller. A Kiffhäuser monda magyar vonatkozásai: Ethnographia 1908. évf.

⁵⁷ Kelemina: 54. l. és Mailly: 115. l.

⁵⁸ Kelemina: 50. l.

⁵⁹ U. o. 50. l.

körül fut a bibliai Malchus, kezén vaskesztyű, melyet az oszlophoz vág. Ha majd átütötte, elkövetkezik az ítélet napja.⁶⁰

Az alvó királyt többen látták s beszéltek is vele.

45. Egy várnagy halálraítélt egy kovácsot. Mikor ez a veszthelyre ment, a vadászatról hazatérő várnaggyal találkozott, aki elmesélte, hogy rókát üldözött s ez egy barlangba bújt, melyről azt állítják, hogy abban Mátyás és serege alszik. Ha az elítélt elfogja a rókát, megkegyelmez neki. A kovács a barlangba ment s látta a barlang közepén álló asztalt, melynél Mátyás ült s körülötte katonái, valamennyien aludtak. A róka az asztal alá menekült, hol a kovács elfogta. Erre az egyik katona felébredt, s odaszólt neki: rakja meg zsebeit a sarokban álló pénzeshordó arányaival, azután távozzon, de senkinek se szóljon a látottakról.

Idővel a kovácsot pénze miatt gyilkossággal vádolták. Erre elárult mindent, s a várnagy ráparancsolt: hozza el Mátyás kardját, mert ha felébred, mindenkit hatalma alá fog hajtani. A kovács visszament a barlangba, s ott egy vitéz ráparancsolt, patkolja meg a király lovát. A patkók egyenként 7 mázsa ezüsből voltak. Munka után engedélyt kért, hogy elvihesse a király kardját. A vitéz figyelmeztette, hacsak kissé kihúzzák, már megrendül a föld. A kovács megkísérelte, de ijedve el is menekült.⁶¹

46. Egy paraszt, aki erdőben járva hangosan énekelte Mátyás dicséretét, szintén meglátta a királyt. A barlang boltozatjáról arany harang csüngött, a sarokban arannyal telt kádak álltak. A paraszt megrakta zsebeit, s véletlenül a haranghoz ért, mire erős bűgös hallatszott és a király megmozdult. A paraszt ijedve menekült. A monda itt is említi, hogy ha a király szakállá kilencszer körülfonja az asztalt, megkondul az arany harang s a szomszéd barlangban alvó emberek is meghallják, felébrednek, harcba szállnak, mely Mátyás győzelmével végződik.⁶²

47. Egy rőzsét gyűjtő kovács is ráakadt a barlangra, látta a kőasztal mellett alvó királyt, s az asztal körül fekvő pénzből is vitt magával.⁶³

48. A királlyal többen is beszéltek. Így a barlangba tévedt egy szegény asszony s látta Mátyást, ki felébredt, s kérdezte: ki uralkodik most? De mivel még nem érkezett el az ideje, tovább aludt.⁶⁴

49. Egy szanktjakobi paraszt magyar bort fuvarozott a Petzenre. A hegy aljában nagy erdő közepette, félig sziklába vájt házra bukkant, mely előtt karddal övezett lovag állott s kérdezte: „Vajjon felmászna-e a hangyák a szent Kristóf, — szent Magdolna, — és szent Ulrich hegyre?” (búcsújáró hegyek). „Még felmászna, de egyre kevesebben”, — volt a válasz. — „Mondd meg otthon — felelt a vitéz, — ha senki sem látogatja majd e három hegyet, megjelenek seregemmel”, (valószínűleg célzás, hogy a törökök elfoglalják az országot). „Ki vagy? — kérdezte a fuvaros. „Korvin Mátyás vagyok, gyere közelebb s győződjél meg.” A fuvaros hozzá lépett s a király jobb vállán át benézett a ház ablakán. Nagy síkságon, lovaik mellett alvó harcosokat látott. Ekkor Mátyás kissé kihúzta kardját hüvelyéből, mire azok felébredtek. — „Láttad, — mondá a király — nemsokára egészen kihúzzom kardomat, egy gondolat lelkesíti majd az embereket, szent csatába indulunk az igaz hitért.”⁶⁴

50. Az osztrák császárnak egy nagy csata után csak annyi katonája marad, amennyi egy hárs árnyékában elfér. Ekkor Mátyás seregével segíti s döntő győzelem után diadalhoz juttatja a császárt.⁶⁵

⁶⁰ U. o. 51. l.

⁶¹ Kelemina: 68. l.

⁶² Kelemina: 69. l.

⁶³ Graber: 106. l.

⁶⁴ Graber: 106. l. Mailly: 115. l. Scheinigg: VI. k. 155. l.

⁶⁵ Graber: 107. l.

51. A furfangos ég és pokol által kitagadott kovács alakja — a szlovéneknél Kurent néven — is megvan a mondákban.

Mátyás hű kísérője és legyverkovácsa, ki sok viszontagság után a barlangba a királyhoz ment s ott szolgálja. Ha a szabadság napja felvirrad, ő is Mátyással indul a hitetlenek ellen; ez az időpont lesz a világ vége.⁶⁶

Az osztrák és steier mondák nélkülözik a mitikus háttért s csupán Mátyás osztrák háborúinak emlékét őrzik.

52. Mikor Mátyás a III. Frigyes elleni háborúban Stein és Krems ellen vonult, a steini polgármester neje, több elszánt nővel, páncélosan hadba vonult Mátyás ellen. Első ízben vissza is verték az ellenséget, de Mátyás kilenc év múlva újból támadt, s ekkor árulás folytán bevette a várost. Mátyás azután egy ideig itt tartózkodott, várat is emelt, melynek romjai még láthatók, egyik alagútja Aggsteinba vezetett át.⁶⁷

53. Ugyancsak a III. Frigyes elleni hadjáratra támaszkodik a következő: Wiener—Neustadt ostrománál a pitteni vár is sorra került, melyet Teufel Wolfgang védelmezett. Mikor a vár esése már fogytán volt, Teufel az utolsó cipőt, egy nyulat, s egy serlegben magyar bort küldött a királynak. Mátyás ivott a serlegből, s Teufelnek a következő üzenettel visszaküldte:

„Weil noch hast Wildpret in dein Gwald,

Darzu Weiss Brot, guet ungrisch Wein,

So magst du woll der Teufel sein.“

(Ha még fehér kenyéren, nyúlon s boron élhetsz, valóban csak az ördög lehetsz.) A király felhagyott az ostrommal s elvonult.⁶⁸

54. A gráci Schlossbergre vezető úton, az óratorony közelében egy oszlopon, kőből faragott kutya látható, — melynek keletkezéséről a következőt mesélik:

1478-ban Mátyás eljegyezte Kunigunda hercegnőt. Az eljegyzést azonban Mátyás ellenséges magatartása miatt felbontották. Kunigunda a gráci várban tartózkodott. Mátyás erővel meg akarta szerezni. Azért megvesztegetett két várbeli embert, kik felnyitották neki a vár mellékkapuit. De egy kutya ugatása felébresztette az őrséget és a terv meghiúsult.⁶⁹

II. C) csoport.

A Mátyás korát követő mondák közül egy a török betöréssel, a többi pedig a kurucháborúkkal kapcsolatos. Némelyik a romantikus kor hatását is mutatja.

55. Az 1682-iki török hadjáratban egy Meszlényi gróf elrabolta s feleségül vette a bosnyák basa leányát. Az asszony Streitwiesenben (Waldviertel, Alsó-Ausztria) született fiacskáját kitette. Da a vár kapusa megtalálta s felnevelte derék vadásznak.

Ez megszerette az uradalmi korcsmáros leányát, de apja máshoz kényszerítette. Péter elkéséredésében vadorzó lett. Mikor Magyarországra került, véletlenül megtudta előkelő származását. Szíve visszaűzte régi szerelméhez,

⁶⁶ Kelemina: Bevezetés 10. l. a kovácsmondában a nap és hold mítosokra utal, valamint Scheinigg f. i. m. VI. k. 156. és 380. l. A kovács a német Kaisersageban szerepel. Bechstein: Märchenbuch (1872) 32. l. Der Schmied von Jütterbog.

⁶⁷ Kissling: VI. k. 73. l. és Plöckinger 91 l.

⁶⁸ Pöttinger: 116. l. és Heinrich Mosse.: Aus der Waldmark 25. l. Utóbbi azt is említi, hogy a szóbanforgó serleg a Teufel család kihalása után, az azzal rokon Zinsendorf grófi család birtokába ment át, s ezt a család a schleswig-holsteini birtokán őrzi. A makkalakú serleg aranyozott ezüstdől készült, talpazata tölgyfagallyal és makkal ékes. Fedelén a Teufel család cimere és neve. A serlegen a mondát őrző történet olvasható.

⁶⁹ Kienreich: Führer durch Graz und Umgebung, 40. l.

párbajban megölte a nő férjét, ő is belehalt halálos sebébe s a nő bánatában sirba követte őket.⁷⁰

56. A zissterdorfi (Alsó-Ausztria) Mária kápolna képéhez a következő monda fűződik. A helység lakóit Forgács kuruc vezér, néhány gyermek kivételével, kardélre hányatta. Ezeket megkimélte, mert álmában gyermekek kötöztek be sebeit. A feldúlást követő éjjel rosszullét fogta el s katonái egy Szűz Mária kápolna mellé vitték. Éjszaka haldoklott, s mert az őrtüzek kialudtak, katonái fel akarták a kápolnát gyújtani. De Forgács leintette, mert a fűben Szűz Mária képet látott fényleni. Emberei is látták, sokan letérdepeltek, mások megvakultak. A kép addig fénylett, míg Forgács meghalt.⁷¹

57. Egy kuruc betörés alkalmával a morvamezei lakók Matzennél több árulót fogtak el, s halálra ítélték őket. Mikor a vesztőhelyre mentek, egy közülük egy Szűz Mária szobránál buzgón imádkozva megpihent. A bűnbánót fényesség vette körül s a poroszlók látták, hogy egy égi lény palástjába rejti. A szobor alatti sziklából pedig víz fakadt, mely a bűnbánót a poroszlóktól elzárta. A helyet manap is Armsünderrastnak, — elítélt bűnösök pihenőjének hívják.⁷²

58. A kurucok feldúlták a pyrawarti (Alsó-Ausztria) kolostort s kardélre hányták a szegények jóltevőit, — a szerzeteseket. Sírva nézte egy anyóka s kérdezte, ki főz majd neki levest? Isten megkönyörült rajta s haláláig egy fejnélküli szerzetes főzött számára.⁷³

59. Ugyancsak kurucok dúlták fel a gaunersdorfi zárdát s lefejezték a szerzeteseket. A helyhez való ragaszkodásukat manap is kimutatják s karácsonytól Vízkeresztig (Rauchnächte) tartó éjjeleken a zárdaromokhoz vándorolnak s fejüket hónaljuk alatt viszik.⁷⁴

60. A kurucok morvamezei pusztítását egy, a vidéken nagy zajjal átguruló golyó jelezte.⁷⁵

61. Végezetül: valahányszor nagy veszély fenyegeti az országot, a régi Noricum szellemei elhagyják földalatti váraikat és segítik a harcolókat. Így történt az a magyarok, franciák stb. népek betöréseinél is.⁷⁶

*

Az összegyűjtött mondákból, melyek gyakran századok kicsengései,⁷⁷ igen sokat olvashatunk. Nemcsak az érdekel, mily események és egyének hatottak, hanem az is, hogy az illető nép hogyan sajátította ki, formálta át s illesztette be saját felfogása alapján mondakincsébe.

A különféle mondák motívumainak egybevetése igen messze vezetett volna, azért mellőztem. Egybevetve a mi mondáinkkal, nem észlelhető kölcsönhatás, itt-ott közös forrásra visszavezethető közös vonások csillannak csupán fel. Legszebb és legérdekesebb hajtásaik az Attila és Mátyás mondák.

A kuruckorban erősen halványulnak, majd elmaradnak, hiszen nyugati szomszédainkkal azóta nem állottunk oly ellenséges érintkezésben, melyek mondák alakulására hatottak volna.

A francia háborúban egy célért küzdöttünk, egy eszme vezette I. Ferenc hadakozó népét. A szabadságharc színhelye hazánk, s így kevésbé alkalmas külföldi mondák alakulására. A világháború ismét közös harcban egyesítette a monarchia népeit.

⁷⁰ F. Kissling: IX. k. 47. l. A gyűjtő által határozottan néphagyománynak említett mondaként van felvéve.

⁷¹ Pöttinger: 325 l. és Zeitschrift für österreichische Volkskunde 1896. évf. 276. l.

⁷² Pöttinger: 326 l. és Zeitschrift für österreichische Volkskunde. 1896. évf. 69. l.

⁷³ Zeitschrift für österreichische Volkskunde 1896. évf. 69. l.

⁷⁴ Calliano: 86. l.

⁷⁵ Pöttinger: 326. l.

⁷⁶ Sann: 283. l.

⁷⁷ Karl Paulin: Die schönsten Sagen Nordtirols Bev. 69. l.

De korunk sem kedvez mondák keletkezésére. Az iskola és katonakötelezettség, újság, vasút, autóbusz, rádió, mely a legtávolabbi vidékre is eljut, újabb és újabb benyomásokkal táplálja a nép lelkületét, zavarja szemlélő, nyugodt, visszapiillantó gondolkozását, minduntalan más irányba tereli.

Ezért felejtik a mondákat, de épp ezért fontos azok összegyűjtése, felújítása, hogy nemzeti közkincsünk, — ha annak bölcsője a külföld is — ne menjen feledésbe.

Örülünk s büszkék lehetünk, hogy aránylag kis nemzetünk, mennyire termékenyítően hatott más nemzetek mondáinak kialakulására.

Relković Davorka.

*

Sagen über Hunnen und Ungarn bei unseren westlichen Nachbarn.

Die über ein Jahrtausend währenden Beziehungen mit unseren westlichen Nachbarn spiegeln sich auch in deren Sagen wider.

Sie knüpfen sich einerseits an Kriegszüge, andererseits an einzelne hervorragende Persönlichkeiten. Erstere hatten Flucht, Gründung neuer Orte, Vergrabung von Schätzen u. a. zur Folge; grosse Heerführer oder Herrscher aber erweckten Bewunderung, Furcht oder Vertrauen und prägten sich der Volksseele tief ein. So fanden die Ereignisse ihren Widerhall in Sagen.

Je älter dieselben sind, desto häufiger finden sich in ihnen mythische Elemente, die noch älteren Sagen entnommen sind; mit der Zeit verblassten so manche Züge, manche Namen der Helden wurden durch andere, neuere ersetzt, ja ganze Sagen umgeformt, daher auch der logische Aufbau mitunter mangelhaft.

Die hier angeführten 65 Sagen können wir wie folgt gruppieren.

I. Hunnische Sagen.

- a) bloss auf das Volk der Hunnen bezüglich;
- b) in Verbindung mit der Person Königs Attila.

II. Ungarische Sagen.

- a) vor der Zeit König Mathias,
- b) Sagen über König Mathias,
- c) Sagen über Ereignisse nach König Mathias.

Die schönsten und wertvollsten beziehen sich auf Attila und Mathias, sie erhielten sich am vollständigsten bei den Slovenen und in Friaul.

Die erwähnten Sagen liefern einen interessanten Beitrag zur Sagenkunde, gewähren einen tiefen Einblick in die Volksseele und zeigen, wie die einzelnen Völker sich die Sagen zu eigen machten, umformten und dem eigenen Sagenschatz einverleibten.

ADATOK A NÉPI ORVOSLÁSHOZ A BAKONY-BALATON VIDÉKÉN.

Parasztfürdőhelyek. A fejlődő idegenforgalom és fürdőélet minden egyebektől eltekintve utánzásra ösztönző példát is adott népünknek. Kassa mellett láttam egy kifejezetten parasztfürdőhelyet, *Bordát*, ahová úgyszólván csak falusiak jönnek el pihenni és kádfürdőket venni a különben teljesen közömbös vízben. Az üdülő falusiak a nagy tölgyerdőben szétszóródva üldögélnek a fák alatt, az orvosi tisztet egy kassai borbély látja el. (1934). A ma európai híré *Hévíz* fürdő is vagy 130 évvel ezelőtt inkább a köznép fürdőhelye volt, ahogy erről *Bright* híres leírása is megemlékezik; a leírás szerint nyáron idejártak a parasztok és gyógykezeltették magukat, ami elsősorban érvágásból és köpölyözésből állott.¹

¹ Richard Bright M. D.: Travels from Vienna through Lower Hungary Edinburgh, London. 1818: 447.